

Avrupa'nın Katli, 1918-1942: Siyasi Bir Tarih. Howard M. Sachar. Çev. Erdem Gökyaran, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2017, 430 Sayfa.
The Assassination of Europe, 1918-1942: A Political History. Howard M. Sachar

Ersin EMBEL¹

¹Altınbaş Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, İstanbul
ersin.embel@altinbas.edu.tr

Howard M. Sachar'ın *Avrupa'nın Katli, 1918-1942 - Bir Siyasi Tarih* adlı çalışması, iki dünya savaşı arasındaki son derece önemli ve hakkında çok az Türkçe kaynak bulunan bir dönemi (literatürdeki adıyla İki Savaş Arası Dönem/*Interwar Period*) ele alması nedeniyle dikkat çekici bir kitap. Günümüz dünyasının çeşitli gerekçelerle 1930'lardakine benzetildiği bir zamanda o döneme ait bir kitabın yayımlanması başlı başına çok önemliken, bu dönemi siyasi cinayetler üzerinden ve "Siyasi Bir Tarih" başlığı altında sunması ise kitabı okuyucu bakımından daha da anlamlı kılıyor. Zira ülkemizde "siyasi tarih" dendiğinde ne yazık ki akla genellikle analitik nitelik taşımayan birtakım kronolojiler ya da dünyada akademik itibarı çoktandır kaybolmuş bulunan yavan bir devlet tarihçiliği geliyor.

Kitaba ilişkin değerlendirmelere geçmeden önce, yazarı hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır. Kitabın yazarı Howard M. Sachar, Amerikalı bir Yahudi tarihçi. 18 Nisan 2018'de, 90 yaşında hayata veda eden ve hayatı boyunca çok sayıda makalenin yanı sıra on altı kitap yazmış bulunan Sachar'ın uzmanlık alanı Yahudi tarihi. 1959 tarihli *The Course of Modern Jewish History* başta olmak üzere kitaplarıyla modern Yahudi tarihi alanının kurucularından biri olarak gösterilen Sachar, Avrupa ve Orta Doğu tarihi alanında da çok sayıda eser vermiş bir tarihçi. Söz konusu meselelere bir hayli ilgi duyulan ülkemizde, Sachar'ın daha önce başka bir eserinin Türkçeye çevrilmemiş olması ise bir hayli ilginç.

On bir bölümden oluşan *Avrupa'nın Katli, 1918-1942 - Bir Siyasi Tarih* başlıklı kitabın her bölümünde başka bir siyasi cinayet ele alınıyor. Kitapta, cinayetlere kurban giden gazeteci ya da siyasetçilerin yanı sıra, mevcut koşullarda ölümden başka yol göremediği için intihar eden ve pek ala bu dönemin siyasal şiddetinin bir kurbanı sayılan Stefan Zweig'in acılı öyküsü de konu edilmiş. Kurbanların çoğu kez Yahudi olması, yazarın bir modern Yahudi tarihi uzmanı olması kadar, Avrupa'da iki savaş arası dönemin yaygın ideolojisinin ırkçılık, şovenizm ve faşizm olmasıyla da açıklanabilir. Kimi zaman resmi görevliler, kimi zamansa paramiliter güçler tarafından işlenmiş olan bu cinayetler hakkında yazılmış çok sayıda ikinci el kaynaktan yararlanılarak hazırlanmış olan kitabın sonunda bir hayli geniş bir kaynakça kısmı bulunuyor. Kaynakça kısmında görüleceği üzere, Sachar'ın 2013 hatta 2014 tarihli kaynakları bile kullanmış olması, kitabın yayımlandığında tarihte 86 yaşında olan yazarın çalışma azminin ve mesleki ciddiyetinin belki de en önemli göstergesi. Kaynak zenginliğinin yanı sıra, kitabı güçlü kılan yazarın üslubundaki başarılı noktaları da anmak gerekiyor. Birincisi her bölüm, bir cinayet temelinde kurgulanmakla birlikte belli bir Avrupa ülkesinde belli bir dönemdeki konjonktürü aydınlatmaya çalışıyor. İkincisi, sadece dönemin siyasal gelişmelerini ele almakla yetinmeyerek ekonomik ve toplumsal faktörlere ilişkin ikna edici açıklamalar da

yapıyor. Üçüncüsü, kitapta kurbanlar, tetikçiler ve asıl sorumlulara ilişkin olarak güçlü betimlemeler yer alıyor. İncelediği kişilerin toplumsal ve sınıfsal kökenlerini ve siyasi gelişimlerini anlatan Sachar, fiziksel özelliklere, hatta bazen “magazin” haberlere (Mussolini’nin “doymak bilmez cinsel sefahat” düşkünlüğü, Robert Musil’in, *Niteliksiz Adam* adlı başyapıtını Walter Rathenau’dan yola çıkarak yazdığı, vb.) ve lakaplara varan çeşitlilikte (fraklı Cizvit, Millimetrenich vb.) bilgi veriyor. Kitabın bu özellikleri nedeniyle bilindik siyasi tarih kitaplarındaki anlatımdan farklı bir içerik taşıdığını söylemek kesinlikle mümkün.

Rosa Luxemburg ve Spartakistlerin 1919’daki katlini konu alan ilk bölüm, Almanya’nın savaşın hemen ardından yaşadığı yıkımı ve Weimar Cumhuriyeti’nin kuruluş sürecindeki çalkantıları canlı bir biçimde anlatıyor. Benito Mussolini’nin hayatından önemli kesitlerin sunulduğu ikinci bölüm, İtalya’da faşizmin iktidarı ele geçirme sürecinin kilometre taşlarından biri olan, sosyalist parlamenter Giacomo Matteotti’nin katli merkezinde kurgulanmış. Weimar Almanyası’nın dışişleri bakanlarından Walther Rathenau’nun öldürülmesini konu alan üçüncü bölümde ise Almanya’da Versailles Antlaşması sonrasında giderek yükselen anti-semitizme ilişkin çarpıcı bilgiler ve değerlendirmeler yer alıyor. Komünist Parti yöneticisi Sergey Kirov cinayetinin konu edildiği dördüncü bölüm, asıl olarak Stalin’in 1930’lardaki muhalifleri tasfiye ve iktidarı kendinde toplaması sürecini ele alıyor. SA komutanı Ernest Röhm’ün katlini anlatan beşinci bölümün arka planında Hitler’in yükselişi ve nazizmin Almanya’ya hâkim oluş süreci anlatılıyor. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun dağılmasıyla ortaya çıkan devletlerden biri durumundaki Avusturya’nın 1930’ların ortalarına kadarki kriz dolu serencamını anlatan altıncı bölümün merkezinde, Temmuz 1934’teki başarısız darbe girişimi sırasında Naziler tarafından öldürülen Şansölye Engelbert Dolfuss bulunuyor. İki savaş arası dönemde yükselen milliyetçiliğin, Yugoslavya coğrafyasındaki halklar üzerindeki etkilerinin değerlendirildiği yedinci bölümde ise bölgede cereyan eden mücadele, Yugoslavya Kralı Alexander’ın 1934’te Fransa’ya yaptığı resmi ziyaret sırasında uğradığı ve kendisiyle birlikte Fransız Dışişleri Bakanı Barthou’nun da ölümüyle sonuçlanan sürükleyici ve karmaşık suikast öyküsü çerçevesinde ele alınmış. Kitabın sekizinci ve onuncu bölümleri, Fransa’nın özellikle 1929 dünya ekonomik bunalımından sonra yaşadığı şiddetli düşüşü, ülkedeki faşizan ve anti-semitik çevrelerin güçlenişini ve nihayet Vichy yönetiminin icraatlarını, Yahudi ve sosyalist Roselli kardeşler ile Vichy rejiminin tutsağı olan Yahudi asıllı siyasetçi George Mandel’in öldürülmeleri üzerinden anlatıyor. Dokuzuncu bölümde, Stalin’in giriştiği tasfiye süreci temelinde ülkesinden ayrılmak zorunda kalan Lev Troçki’nin 1929’da İstanbul’la başlayıp 1940’ta Meksika’da uğradığı suikastla son bulan zorlu yaşamı, suikastın hazırlanışına ilişkin ayrıntılı bir anlatımla birlikte sunuluyor. Son bölümde ise dönemin trajedisinin en iyi simgesi sayılabilecek olan “hümanizmin peygamberi” Stefan Zweig’in 1942’de intiharla son bulan yaşamı inceleniyor.

Akıcı bir üslupla yazılmış olan kitabın Türkçede pek bulunmayan konular için değerli bir kaynak niteliği taşıdığına kuşku bulunmamakla birlikte, kitapla ilgili olarak bazı eleştiriler getirmek de mümkün. Örneğin, kitabı dört başı mamur bir ‘iki savaş arası dönem’ anlatısı olarak değerlendirmek doğru görünmüyor çünkü söz konusu dönemin en önemli konularından olan İspanya İç Savaşı’na yer vermediği gibi, yine dönemin en önemli aktörlerinden ve Avrupa siyasetinin en etkili devleti konumundaki İngiltere’ye dair de herhangi bir bölüm bulunmuyor. Oysaki şair Federico García Lorca’nın İspanya İç Savaşı’nın ilk günlerinde katledilmesi, hem siyasi arka planı hem cinayete dair ayrıntılarıyla tam da bu kitapta yer almaya namzet bir olay. Benzer şekilde, İrlanda konusundaki en etkili isimlerden Mareşal Henry Wilson’ın 1922’de IRA’nın düzenlediği suikastla öldürülmesi, gerek Britanya’nın savaş sonrası durumuna gerekse dönemin baskın

ideolojisi milliyetçilik temelinde işlenmiş bir başka siyasi cinayete değinmek bakımından kitapta kendine yer bulabilirdi. Şayet sadece faşizm ve anti-semitizm temalarıyla ilintili cinayetler üzerinden bir kurgu söz konusu idiyse o zaman da akla, Yahudilerin Nazilere karşı gerçekleştirdiği bazı intikam eylemleri geliyor. Nazi Partisinin İsviçre'deki kolunun kurucusu ve lideri Wilhelm Gustloff'un 1936'da öldürülerek kutsal bir Nazi şehidine dönüşmesi, ve buna karşılık suikastçı Hırvat Yahudisi David Frankfurter'in, Avrupa'yı kasıp kavuran soykırım fırtınasını İsviçre'deki bir cezaevinin görece korunaklı ortamında geçirdikten sonra savaş bitince serbest kalması kitabın konu aldığı dönemin gerçeküstü niteliğini sergileyen çarpıcı örnekler olarak ele alınabilirdi. Ya da 17 yaşındaki Polonya Yahudisi Herschel Grynszpan'ın Alman diplomat Ernstwom Rath'ı Paris'teki Alman Büyükelçiliği'nde 9 Kasım 1938'de öldürmesi, hemen akabinde başlatılan *Kristallnacht* için de bir bahane sayılması nedeniyle kitapta yer alabilecek bir diğer dönem suikastı sayılabilir. Bu gibi olayların da kitaba dahil edilmesi, dönemi şekillendiren siyasi şiddet, cinnet ve çaresizlik hislerinin tasviri bakımından her halde çok yararlı olurdu. Öte yandan yazarın, okuyucunun katile sempatiyle bakma olasılığını en aza indirmek amacıyla kitaptaki tüm katilleri mutlak kötüler arasından seçmiş olduğu da düşünülebilir.

Madem ki alanla ilgili az sayıda Türkçe kaynaktan biri olarak önem taşıyor, o halde kitapla ilgili değerlendirmeyi bitirmeden önce son olarak kitabın çevirisi hakkında birkaç not düşünülmesi gerekiyor. Kitabın çevirisi genel olarak başarılı olmakla birlikte bazı noktalarda çeviri işinin doğasına has zorluklardan oluşabilecek hata ya da eksiklikler bulunduğu söylenebilir. Örneğin Önsöz kısmında "gurur kulesi" olarak geçen ifade (s. 11) aslında, şair Edgar Allan Poe'nun 1845 tarihli *The City in the Sea* adlı şiirine bir gönderme. Türkçeye de çevrilmiş olan bu şiirdeki söz konusu ifade ancak "gurur" değil "mağrur" olarak kabul edilirse kitaptaki cümle anlam kazanıyor ("... siyasi ve ahlaki liderlerinin 'mağrur kulesi'ne ölümcül bir darbe indirdi."). Léon Blum için kullanılan *youtré* (s. 279) ifadesi ise basitçe "Yahudi" olarak çevrilmemesi gereken bir anti-semitik hakaret. *Die Juden im Reichswehr* ifadesi "Almanya İmparatorluk Ordusunda Gençler" olarak değil "Yahudiler" olarak çevrilmeliydi (s. 99). Yine, *Ostjuden*, güney değil Doğu Yahudileri anlamına geldiği gibi, bu kavram ile birlikte *Kaiser Juden* (Kayzer Yahudileri) ifadesi için de bir açıklama dipnotu verilerek Avrupa'daki Yahudiler arasındaki toplumsal farklılıklara dikkat çekilebilirdi.

Akademik yazının gerek nicelik gerekse nitelik bakımından henüz istenen düzeyde bulunmadığı ülkemizde orijinal incelemelerin ya da yabancı dillerden çevrilen kitapların yayımlanması araştırmacılar ve okurlar için büyük önem taşıyor. Uluslararası ilişkiler ve Tarih gibi görece popüler alanlar için düşünüldüğünde bile yayınların yeterli düzeyde olmadığı görülüyor. Hal böyle iken, Sachar'ın kitabı, 'iki savaş arası dönem' hakkında bilgi sahibi olmak isteyen okuyucular bakımından kesinlikle değerli bir çalışma olarak kabul edilebilir. *Avrupa'nın Katli*, çok katmanlı yapısı ve sürükleyici anlatımıyla öğretici olduğu kadar kolay okunan da bir kitap. Nihayetinde, Sachar'ın bu güzel kitabı 86 yaşında yazmış olması, takdire şayan olmanın yanı sıra, aynen müteveffa tarihçi Halil İnalçık'ın kitaplarının çoğunu 80 yaşından sonra yazmış olduğunu söylemesi gibi, daha genç akademisyenler için de bir umut ve direnç vesilesi olarak selamlanmalıdır.

